

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЙ ГРУПЫ ‘ЎЛАСЦІВАСЦІ ХАРАКТАРУ ЧАЛАВЕКА’ Ў ДЫЯЛЕКТНЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАХ ЛІДЧЫНЫ

Марцэвіч А. В.

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – к. філал. н., дац. М. А. Якалцэвіч

Кожны рэгіён Беларусі багаты на дыялектныя фразеалагізмы. Прафесар, доктар філалагічных навук М. А. Даніловіч, які з’яўляецца для ўсіх нас, асабліва для пачынаючых навукоўцаў, прыкладам сапраўднай адданасці роднай мове [3, с. 12] у працы “Беларуская дыялектная фразеалогія і яе лексічная аснова” зазначае, што пад тэрмінам “дыялектны фразеалагізм” неабходна разумець устойлівы зварот, які пашыраны на пэўнай дыялектнай тэрыторыі і адсутнічае ў такой форме ці значэнні ў літаратурнай мове [1, с. 16]. На Лідскай зямлі таксама шмат дыялектных фразеалагізмаў. Аб’ектам нашага даследавання з’яўляюцца дыялектныя фразеалагізмы жыхароў Лідскага раёна са стрыжнёвым кампанентам назоўнікам, якія характарызуюць асобу са становішча і адмоўнага бакоў [2, с. 44]. Прыкладзём спачатку прыклады фразеалагізмаў з адмоўнай характарыстыкай асобы: ‘пакрыўджаны, насуплены, злы, фанабэрысты’: *як клізма, добрае пуга, добрая мурмоза, добрая цаца*. Фразеалагізмы даюць трапную характарыстыку пакрыўджанаму чалавеку. Фанабэрыстага чалавека характарызуе ўстойлівая адзінка *голы, босы з пепшам есць*, злога – *злюкін сабакін, упартага казліная галава*, буйнага – *на канях*, насупленага – *як пленны румын*, які мае значэнне ‘хадзіць, апусціўшы галаву, без настрою’. ‘Недалёкі, затарможаны’: *як бот рэзінавы, дурны як збан, як ахлэвусь*. Устойлівыя выразы падкрэсліваюць недалёкасць чалавека з адценнем гіпербалізацыі. У фразеалагізме *як ахлэвусь* дыялектная лексема *ахлэвусь* азначае ‘дурнаваты’. У складзе наступных трох фразеалагічных адзінак прысутнічае прыметнік *дурны*: *дурное сяло дурны як збан, дурны ці з мамкай спіш*. Фразеалагізмы, якія характарызуюць недальнабачнасць чалавека такім чынам, каб яго не пакрыўдзіць: *Мінойты твой родны дом, Астроўля хата, кукушка паехала, ёлачкі і пянёчкі, Чапяла Іванаўна, Юзік з піларамы, савет саракавога года*. Фразеалагізм *ёлачкі і пянёчкі* – мясцовы варыянт устойлівай адзінкі *як пень*. *Чапяла Іванаўна* – жартоўны зварот да жанчыны, калі тая што-небудзь не зразумела. Фразеалагізм *савет саракавога года* сваім узнікненнем адыходзіць да таго часу, калі Саветы ў 1939–1940-х гадах раскулачвалі заможных сялян, і мае значэнне ‘недалёкі і ўпарты’. ‘Цікаўны, хітры, здзіўлены’: *місіс Ключоўзія* – ‘вельмі цікаўная асоба’, *Каўбаса Іванаўна* – ‘хітры чалавек’, *Анёлак з пазуркамі* – ‘чалавек з хітрыкамі, якога ўсе лічаць добрым’. ‘Няўмека, гультай, нехайны, некультурны’: *труцень-храманожка* – ‘недарэка’, *свіная бык* – ‘некультурная асоба памерамі з быка’, *скура нямытая* – ‘нехайны чалавек’.

'Нерашучы, здзяцінелы': *як дзеўка, як свенты неруш, як дзецко мало*. Чалавека, які доўга не вырашаецца нешта зрабіць, характарызуюць наступным ўстойлівым выразам: *то ў соль то ў муку то ў кішэню руку*. 'Спакойны, надакучлівы, рэзкі': фразеалагізмы *як печ, як слупэк (як слуп)* характарызуюць спакойнага чалавека, надакучлівага называюць *парасячы хвосцік*, неспакойны чалавек уяўляецца ласём, чортам: *лось бельгійскі, чорцік на калёсіках*. Пра чалавека, які моцна крычыць, сварыцца, гавораць *як пацярпелы*. "*Ты мой крыжык на ўсе грудзі*" – так кажа муж пра жонку, які ён з ёй пакутуе або калі тая вельмі надакучае.

Прааналізуем фыялектныя фразеалагізмы са станоўчай характарыстыкай: 'вопытны і мудры': *як міністар, бітая баба*. Апошні ўстойлівы выраз характарызуе і маладую дзяўчыну, і жанчыну ва ўзросце. Звязана гэта з тым, што ў Лідскім раёне прынята называць любую жанчыну бабай. Эпітэт *бітая* азначае 'вопытная'. 'Вельмі веруючы': *польскі рэгнэр*. Дыялектная лексема *рэгнэр* (літ. 'рэгнэт' – харава дырыжор) тут азначае 'той, хто празмерна прапагандуе інтарэсы каталіцкай рэлігіі'. Таму дадзены ўстойлівы выраз ужываецца з адценнем гумару. 'Вельмі добры чалавек': фразеалагізм *маладзец а па-польску засранец* мае жартоўную афарбоўку. Ён ужываецца для пахвалы чалавека і пабудаваны на супрацьпастаўленні *маладзец – засранец*. Фразеалагізм *залатое дзіця* ўжываецца ў значэнні 'добры чалавек' для пахвалы. 'Добры сябар': фразеалагізм *як буслік і цімошка* мае значэнне 'два неразлучныя сябры', узнік пасля 1981 г., калі на беларускім тэлеканале пачалі паказваць перадачу "Калыханка". Фразеалагізм *святая троіца* мае значэнне 'тры неразлучныя сябры'. Фразеалагізм з польскім элементам *наша колэчка* мае значэнне 'мая сяброўская кампанія'.

Такім чынам, дыялектныя назоўнікавыя фразеалагізмы жыхароў Лідскага раёна – гэта не проста прыгожыя выразы, а магутны выхаваўчы інструмент. Яны перадаюцца з пакалення ў пакаленне, замацоўваючы ў свядомасці людзей зразуменне, што такое добра, а што такое дрэнна. Менавіта праз такія жывыя і вобразныя выразы мова заклікае кожнага з нас да самаўдасканалення.

Літаратура:

1. Даніловіч, М. А. Беларуская дыялектная фразеалогія і яе лексічная аснова : манагр. / М.А. Даніловіч. – Гродна :ГрДУ, 2003. – 272 с.
2. Марцэвіч, А. В. Фальклорная спадчына жыхароў Лідскага раёна (Матэрыялы і даследаванні) / А. В. Марцэвіч // Зборнік тэзісаў удзельнікаў рэспубліканскага конкурсу навуковых даследчых краязнаўчых работ навучэнцаў, Мінск, 26–27 красавіка 2021 г. / Рэспубліканскі цэнтр экалогіі і краязнаўства ; рэдкал.: А. Я. Кравец, К. А. Борбут. – Мінск, 2021. – С. 44–48.
3. Садоўская, А. С. З удзячнасцю Прафесару, Навукоўцу, Настаўніку і патрыёту: да 70-годдзя з дня нараджэння Мікалая Аляксандравіча Даніловіча / А. С. Садоўская // Філалагічнае краязнаўства Гродзеншчыны: матэрыялы і даследаванні: Вып. 14 : Да 70-годдзя з дня нараджэння Мікалая Аляксандравіча Даніловіча : зб. навук. арт./УА "Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы", Кафедра беларускай філалогіі ; рэдкалегія: А. С. Садоўская (гал. рэд.) [і інш.]. – Гродна, 2025 – 190 с.